

ТЪЛКУВАТЕЛНО РЕШЕНИЕ

1/2020

гр.София, 27.04.2022 год.

Върховният касационен съд на Република България, Общо събрание на Гражданска и Търговска колегия в съдебно заседание на 17 март 2022 год., в състав:

ПРЕДСЕДАТЕЛ на ОСТГК,
И.Ф.ЗАМ.-ПРЕДСЕДАТЕЛ на ВКС и
РЪКОВОДИТЕЛ на Гражданска колегия:
МАРИЯ ИВАНОВА

И.Ф.ЗАМ.-ПРЕДСЕДАТЕЛ на ВКС и
РЪКОВОДИТЕЛ на Търговска колегия:
ЕМИЛИЯ ВАСИЛЕВА

ПРЕДСЕДАТЕЛИ
на ОТДЕЛЕНИЯ:

ВАСИЛКА ИЛИЕВА
БРАНИСЛАВА ПАВЛОВА
СНЕЖАНКА НИКОЛОВА
ТОТКА КАЛЧЕВА

ЧЛЕНОВЕ:

1. СИМЕОН ЧАНАЧЕВ	14. АЛБЕНА БОНЕВА
2. ТАТЯНА ВЪРБАНОВА	15. БОНКА ДЕЧЕВА
3. МАРГАРИТА СОКОЛОВА	16. СВЕТЛА БОЯДЖИЕВА
4. ВЕСКА РАЙЧЕВА	17. ЖИВА ДЕКОВА
5. ПЛАМЕН СТОЕВ	18. МИМИ ФУРНАДЖИЕВА
6. ЕЛЕОНОРА ЧАНАЧЕВА	19. КАМЕЛИЯ МАРИНОВА
7. ДИЯНА ЦЕНЕВА	20. ЗДРАВКА ПЪРВАНОВА
8. СВЕТЛАНА КАЛИНОВА	21. ТЕОДОРА ГРОЗДЕВА
9. ГЪЛЪБИНА ГЕНЧЕВА	22. ИЛИЯНА ПАПАЗОВА
10. МАРИО ПЪРВАНОВ	23. ЗОЯ АТАНАСОВА
11. ЕМИЛ МАРКОВ	24. ВЕЛИСЛАВ ПАВКОВ
12. КАМЕЛИЯ ЕФРЕМОВА	25. ВЕСЕЛКА МАРЕВА
13. ЕМИЛ ТОМОВ	26. БОНКА ЙОНКОВА

27. БОЯН ЦОНЕВ
28. ИРИНА ПЕТРОВА
29. МАРГАРИТА ГЕОРГИЕВА
30. РОСИЦА БОЖИЛОВА
31. ДРАГОМИР ДРАГНЕВ
32. ВЛАДИМИР ЙОРДАНОВ
33. КОСТАДИНКА НЕДКОВА
34. ГЕНИКА МИХАЙЛОВА
35. ДИМИТЪР ДИМИТРОВ
36. ДАНИЕЛА СТОЯНОВА
37. ГЕРГАНА НИКОВА
38. ПЕТЯ ХОРОЗОВА
39. МАЙЯ РУСЕВА
40. АННА БАЕВА
41. ВЕРОНИКА НИКОЛОВА
42. НИКОЛАЙ МАРКОВ
43. ЕВГЕНИЙ СТАЙКОВ
44. ЕРИК ВАСИЛЕВ

45. ГЕНОВЕВА НИКОЛАЕВА
46. КРИСТИЯНА ГЕНКОВСКА
47. ВАНЯ АТАНАСОВА
48. АЛЕКСАНДЪР ЦОНЕВ
49. РОЗИНЕЛА ЯНЧЕВА
50. ЕМИЛИЯ ДОНКОВА
51. ФИЛИП ВЛАДИМИРОВ
52. ВАСИЛ ХРИСТАКИЕВ
53. ГАЛИНА ИВАНОВА
54. АНЖЕЛИНА ХРИСТОВА
55. ДЕСИСЛАВА ДОБРЕВА
56. ДЕСИСЛАВА ПОПКОЛЕВА
57. МАДЛЕНА ЖЕЛЕВА
58. МИЛЕНА ДАСКАЛОВА
59. ТАНЯ ОРЕШАРОВА
60. МАРИЯ ХРИСТОВА
61. СОНЯ НАЙДЕНОВА
62. ИВАНКА АНГЕЛОВА

при участието на секретаря Аврора Караджова
постави на разглеждане тълкувателно дело № 1 по описа за 2020 г. на
Общото събрание на Гражданска и Търговска колегии
докладвано от съдия БРАНИСЛАВА ПАВЛОВА

Тълкувателното дело е образувано с разпореждане от 16.01.2020 г. на
Председателя на Върховния касационен съд на основание чл. 124, ал. 1, т.
2 ЗСВ и по искане на Председателя на Висшия адвокатски съвет до
Общото събрание на Гражданската и Търговската колегия на Върховния
касационен съд за постановяване на тълкувателно решение по въпроса:

**Длъжен ли е съдът служебно да следи за нищожността на правни
сделки, които са от значение за решаване на правния спор или следва
да се произнесе по въпроса за нищожността само ако заинтересованата
страна е направила възражения за нищожност?**

По поставения за тълкуване правен въпрос е създадена
противоречива съдебна практика от състави на Върховния касационен съд.

Според едното становище нормите, уреждащи нищожността на
сделките, са от императивен характер и за приложението им съдът следи
служебно. Когато страна по делото се позовава на договор, съдът е длъжен
да провери неговата действителност от гледна точка на формалните
основания за нищожност.

Според другото становище, за да се произнесе съдът по въпроса за нищожността на правна сделка, той трябва да е въведен като част от предмета на делото чрез съответно възражение от заинтересованата страна, заявено в преклузивните срокове или по предявен инцидентен установителен иск.

Общото събрание на Гражданската и Търговската колегия на ВКС намира следното:

Отговорът на поставения правен въпрос изисква изясняването на съдържанието на принципите на диспозитивното начало, служебното начало и законността в гражданския процес и тяхното проявление спрямо института на нищожността на правните сделки.

Според принципа на диспозитивното начало /чл.6 ГПК/, съдебните производства започват по молба на заинтересованото лице. Според това правило, съдът не правораздава по своя инициатива. Той трябва да бъде сезиран от заинтересованата страна с искане за защита на накърнено или застрашено субективно право. С фактическите твърдения и петитума на исковата молба, ищецът определя вида и обема на търсената защита и в тези рамки съдът има правомощия да разгледа спора и да се произнесе с решението. Принципът на диспозитивното начало намира приложение и по отношение на защитата на ответника. Съдът не може да разреши спора въз основа на ненаправени искания и възражения от ответника и не може да му дава указания за начина на организиране на защитата му.

По силата на чл.7 ГПК съдът предприема служебно необходимите процесуални действия по движението и приключване на делото, следи за допустимостта и надлежното извършване на процесуалните действия от страните и им съдейства за изясняване на делото от фактическа и правна страна. Проявление на принципа на служебното начало е задължението на съда по чл. 146 ГПК да изготви доклад по делото, с който въз основа на твърденията на страните да даде правна квалификация на правата на ищеца, както и на насрещните възражения на ответника, да посочи обстоятелствата, които се нуждаят от доказване и да разпредели тежестта на доказване. Същевременно докладът по делото осигурява равенство на страните в гражданския процес и им съдейства за установяване на истината.

Според формулирания в чл.5 ГПК принцип за законност в гражданския процес, съдът разглежда и решава делата според точния смисъл на законите, а когато те са непълни, неясни или противоречиви-според общия им разум. При липса на закон, съдът основава решението си на основните начала на правото, обичая и морала. В тълкувателната практика на ВКС принципът на законността се схваща и като задължение на съда да приложи императивна правна норма, която е от значение за решаване на правния спор, дори и страните да не са се позовали на нея. Съгласно ТР 1/2013г. на ВКС, ОСГТК ограниченията в обсега на въззивната дейност, очертани в чл.269 ГПК, се отнасят само до

установяване на фактическата страна на спора. Те не намират приложение при подвеждане на установените факти под приложимата материалноправна норма. Основната функция на съда е да осигури прилагането на закона и тя не може да бъде обусловена от волята на страните, когато следва да се осигури приложение на императивен материален закон, установен в обществен интерес.

Недействителността на сделките е родово понятие, общата правна уредба на която се съдържа в чл. 26-35 от Закона за задълженията и договорите /ЗЗД/. Тези разпоредби се отнасят за договорите, но по силата на чл.44 ЗЗД са приложими и за едностранните сделки.

Недействителни са сделките, които съдържат недостатък, осуетяващ настъпването на желаното от страните правно действие. Разпоредбите, уреждащи недействителността са императивни и са установени в публичен интерес, тяхното предназначение е да бъдат защитени общественият ред и правната сигурност. Под страх от недействителност, при сключване на договорите, страните трябва да се съобразяват с повелителните правни норми.

Нищожността е най-тежкият порок на сделките, тя е обективно състояние, което ги лишава от правно значение. Нищожните сделки не пораждаат правни последици от момента на сключването им и не могат да бъдат заздравявани. Нищожността настъпва по право и всеки заинтересован правен субект може да се позове на нея, без да е необходимо порокът на сделката да бъде установен предварително по съдебен ред.

От общата уредба на нищожността по ЗЗД, специалните закони съдържат някои изключения: по силата на чл. 74 ал.5 от Кодекса на труда, страните не могат да се позовават на недействителност на трудовия договор или на отделни негови клаузи, докато тя не бъде обявена и решението за обявяването ѝ не бъде връчено на страните; при търговските сделки, страната която не е оспорила действителността на изявлението, не може да се позовава на нищожност поради неспазване на формата - чл. 293 ал.3 ТЗ и др.

С новелата на чл.7, ал.3 ГПК /ДВ бр.100/2019г./ се предвиди изрично задължение на съда да следи служебно за нищожността по чл. 146 ал.1 от Закона за защита на потребителите, произтичаща от неравноправни клаузи в договор, сключен с потребител. Изрично задължение да следи за неравноправни клаузи в потребителските договори съдът има и в заповедното производство. При установяването на такава клауза, на основание чл.411 ал.2 т.3 ГПК, съдът отказва издаването на заповед за изпълнение.

По отношение на останалите сделки, задължението на съда да се произнесе за нищожността им се извежда от общите принципи на гражданския процес. Тези основни правни норми не са абсолютни, не

действат самостоятелно, а си взаимодействат и се допълват и трябва да се прилагат така, че да се прояви тяхната балансираност.

Принципът на диспозитивното начало се проявява в пълнота при предявяване на иск по реда на чл.124 ал.1 ГПК за прогласяване нищожност на правна сделка или на отделни клаузи от нея. Когато е сезиран с такъв иск, съдът е обвързан да се произнесе само по посочения в исковата молба порок на сделката. Ако искът се отхвърли поради неосъществяване на твърдения от ищеца опорочаващ факт, само този факт се обхваща от обективните предели на силата на пресъдено нещо. Останалите опорочаващи сделката факти, ако има такива, не се преклудират и могат да бъдат предмет на нов иск.

Когато предмет на делото са правоотношения, произтичащи от правна сделка /иск за собственост, иск за изпълнение по чл.79 ЗЗД и др./, ответникът може да противопостави правоизключващи възражения, основани на нищожността на сделката или на отделни части от нея. Но и при липса на такива възражения, съдът не е обвързан да зачете нейните правни последици. Императивните норми, уреждащи нищожността на сделките, не могат да бъдат дерогирани по волята на страните, които са ги сключили. Договорната автономия не е абсолютна, тя е ограничена от чл.9 ЗЗД, според който страните могат да свободно да определят съдържанието на договора, доколкото той не противоречи на повелителни норми на закона и на добрите нрави. Когато тази забрана не е спазена, при оценката на правното действие на договора, съдът трябва да се ръководи от принципа на законността и да приложи закона точно. Материалният закон няма да бъде приложен точно, ако съдът игнорира установените от него при преценката на доказателствата факти, опорочаващи сделката. След като страните по сделката имат задължение да спазват правопорядъка и да не договарят в противоречие с императивните правни норми, когато ги нарушат, следва да понесат последиците на нищожността, която при отнесен до съда спор, ще бъде констатирана служебно. Обратното тълкуване е неприемливо, защото нарушава баланса между основните принципи на гражданския процес като абсолютизира диспозитивното начало за сметка на законността и служебното начало, задължаващи съда да следи за спазването на императивните правни норми, които са основа на обществения ред. Дори и при предпоставките за постановяване на неприсъствено решение по чл.239 ал.1 т.2 ГПК, процесуалният закон изисква съдът да преценява вероятната основателност, респ.неоснователност на иска. Не може да се обоснове вероятна основателност на иска само поради неподаване на отговор на исковата молба от ответника, ако правата на ищеца произтичат от нищожна правна сделка.

Съгласно чл.154 ал.1 ГПК всяка страна трябва да докаже фактите, от които черпи благоприятни за себе си правни последици. Ако се претендират права, възникнали от правна сделка, не е достатъчно само да

се докаже, че такава е сключена. За да породи правни последици, тя трябва да е валидна. Задължение на съда, независимо от процесуалното поведение на страните, е да издири и приложи релевантните правни норми, както и да следи за спазването на повелителните разпоредби на закона като част от преценката за това, дали е доказано пораждање на права и задължения за страните. При разрешаване на спор за собственост, когато страните се позовават на вещни права, придобити по деривативен способ, съдът има задължение да прецени не само валидността на последната сделка, но и валидността на предходните, ако доказателства за тях са представени по делото. Ако някоя от тях е нищожна, то последващите я сделки, макар да са валидни, не могат да породят вещноправен ефект, защото вещни права могат да бъдат прехвърлени само от собственик.

Съдът е длъжен да се произнесе служебно по нищожността, когато установи пороци, произтичащи пряко от съдържанието и формата на сделката, както и от общоизвестни или служебно известни на съда факти. Същевременно съдът е ограничен от диспозитивното начало в гражданския процес и няма правомощия по своя инициатива да изследва служебно всички възможни основания за нищожност, да събира служебно доказателства или да дава указания страните да сочат доказателства. Когато без да е направено възражение за нищожност от страните, по делото са събрани доказателства, от които тя може да се установи, по силата на чл.235 ал.2 ГПК, съдът е длъжен да ги обсъди и даде правна квалификация на установените от тях факти.

Някои от общите основания за нищожност по чл.26 ЗЗД се установяват от самата сделка и съдът е длъжен да ги констатира като не зачете нейните правни последици. Порокът на сделката поради противоречие със закона се състои в нарушаване на императивна правна норма и е установим при съпоставката на съдържанието на сделката с правилото на закона. Неспазването на разпоредбите, установяващи форма за действителност, също е видимо от самата сделка.

Заобикалянето на закона е трудно установимо от съдържанието на договора, защото той се сключва в съответствие със закона. При това основание за нищожност, страните целят един неправомерен краен резултат, който постигат чрез сключване на една или повече сделки, които формално не нарушават закона. Ако страната по делото се позовава на крайната сделка и по делото няма данни за тези, които я предхождат, съдът не би могъл да установи скритата воля на страните. В общия случай при нищожност поради заобикаляне на закона, следва да бъде направено изрично възражение от страната и да бъдат доказани от нея допълнителните факти, които разкриват нищожността.

При нарушение на добрите нрави е възможно да е налице поведение на страните, което не може да се установи от съдържанието на сделката. В този случай съдът не може да се произнесе служебно по нищожността, без

страничните факти да бъдат въведени от страните и доказани по делото. В други случаи нарушението на добрите нрави е обективизирано в самия договор, напр. клауза за неустойка, уговорена извън присъщите ѝ обезпечителна, обезщетителна и санкционна функции и съдът е длъжен да установи нищожността. /срв. ТР 1/2009г. на ВКС, ОСТК т.3/.

При договорите върху неоткрито наследство е налице разпореждане с имуществени права, които лицето не притежава, но очаква да ги придобие по наследствено правоприемство. За да се констатира от съда тази нищожност е необходимо по делото да има доказателства, че имуществото, предмет на разпореждане, е част от наследство, което все още не е открито по смисъла на чл.1 ЗН.

Невъзможността на предмета като основание за нищожност на сделките може да е правна или фактическа. Когато невозможността на предмета е правна, тя може да се установи от самия договор и тогава съдът трябва да я констатира служебно. Когато невозможността на предмета е фактическа и не произтича от договора, съдът няма задължение да я разкрие.

При нищожност поради липса на воля и съгласие и при привидните сделки е налице външно обективизирана воля, но зад нея липсва вътрешно волево решение или същинската воля остава скрита само във вътрешните отношения на договарящите, поради което в тези хипотези съдът не би могъл да открие нищожността, като на нея трябва да се позове заинтересованата страна.

За липсата на основание съдът не може да следи служебно, защото то се предполага съгласно чл.26 ал.2 ЗЗД и съдът е длъжен да зачете съществуването му, ако презумпцията не е оборена.

Общите основания за нищожност на сделките са уредени в 26 ЗЗД, но ЗЗД съдържа и други специални основания за нищожност напр.38 ал.2, чл. 152 ЗЗД, такива основания се съдържат и в други закони - чл. 42 ЗН, чл.130 ал.4 СК и др. Независимо от спецификата на предвиденото в закона основание за нищожност, когато то произтича от факти, които не могат да се установят от самата сделка, страните трябва да са посочили в срок конкретните факти и доказателствата, от които тя се извежда, при спазване на установените в ГПК преклузии. Когато нищожността произтича от формата или съдържанието на договора, съдът е длъжен да я констатира служебно, като в този случай правото на страната да се позове на нея не е обвързано със срок.

Констатацията на съда за нищожност на правна сделка, която е от значение за решаването на спора, е произнасяне по преюдициален въпрос в мотивите на съдебното решение. За да бъде спазен принципът на състезателното начало, страните следва да са информирани преди устните състезания, че съдът ще разгледа въпроса за нищожността и може да не зачете правните последици на нищожната сделка или на нейни отделни

клаузи, както и да имат възможност да изразят становище по този въпрос и евентуално да посочат доказателства.

Когато нищожността е видима от представените с исковата молба или с отговора на исковата молба доказателства, първоинстанционният съд е длъжен да отрази в доклада по делото, че ще се произнесе по нищожността и да изпълни задължението си по чл. 146 т.2 и 5 ГПК. При пропуск или при представяне на доказателства в хода на производството, от които за пръв път се открива нищожността, съдът е длъжен да уведоми страните с нарочно определение като им даде възможност да изразят становище и посочат доказателства.

Въззивният съд е длъжен сам да установи основанията за нищожност на сделката, относима към правата на страните, ако по делото надлежно са въведени фактите или има доказателства, от които тя произтича, като съдът процедира по реда, посочен в т.2 на Тълкувателно решение № 1/2013 г. на ОСГТК на ВКС.

Върховният касационен съд също следи за нищожност на правните сделки или на техни отделни уговорки, които са от значение за решаване на правния спор /ТР 1 от 17.07.2001 г. на ВКС, ОСГК, чиито постановки в тази част са възприети като приложими и по действащия ГПК с ТР 1/2013г. на ВКС, ОСГТК/. При констатиране на нищожност за пръв път от Върховния касационен съд, той следва да осигури спазването на принципа на състезателност на страните като върне делото за ново разглеждане от въззивния съд.

По изложените съображения, на основание чл.124 ал.1 т.2 ЗСВ Общото събрание на Гражданската и търговската колегия на ВКС

Р Е Ш И :

Съдът е длъжен да се произнесе в мотивите на решението по нищожността на правни сделки или на отделни клаузи от тях, които са от значение за решаване на правния спор, без да е направено възражение от заинтересованата страна, само ако нищожността произтича пряко от сделката или от събраните по делото доказателства.

ПРЕДСЕДАТЕЛ на ОСГТК,
И.Ф.ЗАМ.-ПРЕДСЕДАТЕЛ на ВКС и
РЪКОВОДИТЕЛ на Гражданска колегия:
МАРИЯ ИВАНОВА.....

И.Ф.ЗАМ.-ПРЕДСЕДАТЕЛ на ВКС и
РЪКОВОДИТЕЛ на Търговска колегия:
ЕМИЛИЯ ВАСИЛЕВА.....

ПРЕДСЕДАТЕЛИ
на ОТДЕЛЕНИЯ:

ВАСИЛКА ИЛИЕВА.....
БРАНИСЛАВА ПАВЛОВА.....
СНЕЖАНКА НИКОЛОВА..- **О.М.**.....
ТОТКА КАЛЧЕВА.....

ЧЛЕНОВЕ:

1. СИМЕОН ЧАНАЧЕВ.....	27. БОЯН ЦОНЕВ.....
2. ТАТЯНА ВЪРБАНОВА.....	28. ИРИНА ПЕТРОВА.....
3. МАРГАРИТА СОКОЛОВА.....	29. МАРГАРИТА ГЕОРГИЕВА.....
4. ВЕСКА РАЙЧЕВА..- О.М.	30. РОСИЦА БОЖИЛОВА.....
5. ПЛАМЕН СТОЕВ.....	31. ДРАГОМИР ДРАГНЕВ.....
6. ЕЛЕОНОРА ЧАНАЧЕВА.....	32. ВЛАДИМИР ЙОРДАНОВ.....
7. ДИЯНА ЦЕНЕВА.....	33. КОСТАДИНКА НЕДКОВА.....
8. СВЕТЛАНА КАЛИНОВА.....	34. ГЕНИКА МИХАЙЛОВА.....
9. ГЪЛЪБИНА ГЕНЧЕВА.....	35. ДИМИТЪР ДИМИТРОВ.....
10. МАРИО ПЪРВАНОВ.....	36. ДАНИЕЛА СТОЯНОВА.....
11. ЕМИЛ МАРКОВ.....	37. ГЕРГАНА НИКОВА.....
12. КАМЕЛИЯ ЕФРЕМОВА.....	38. ПЕТЯ ХОРОЗОВА.....
13. ЕМИЛ ТОМОВ.....	39. МАЙЯ РУСЕВА.....
14. АЛБЕНА БОНЕВА.....	40. АННА БАЕВА.....
15. БОНКА ДЕЧЕВА.....	41. ВЕРОНИКА НИКОЛОВА.....
16. СВЕТЛА БОЯДЖИЕВА.....	42. НИКОЛАЙ МАРКОВ.....
17. ЖИВА ДЕКОВА.....	43. ЕВГЕНИЙ СТАЙКОВ.....
18. МИМИ ФУРНАДЖИЕВА.....	44. ЕРИК ВАСИЛЕВ.....
19. КАМЕЛИЯ МАРИНОВА.....	45. ГЕНОВЕВА НИКОЛАЕВА.....
20. ЗДРАВКА ПЪРВАНОВА.....	46. КРИСТИЯНА ГЕНКОВСКА.....
21. ТЕОДОРА ГРОЗДЕВА.....	47. ВАНЯ АТАНАСОВА.....
22. ИЛИЯНА ПАПАЗОВА.....	48. АЛЕКСАНДЪР ЦОНЕВ.....
23. ЗОЯ АТАНАСОВА.....	49. РОЗИНЕЛА ЯНЧЕВА.....
24. ВЕЛИСЛАВ ПАВКОВ.....	50. ЕМИЛИЯ ДОНКОВА.....
25. ВЕСЕЛКА МАРЕВА.....	51. ФИЛИП ВЛАДИМИРОВ.....
26. БОНКА ЙОНКОВА.....	52. ВАСИЛ ХРИСТАКИЕВ.....

53. ГАЛИНА ИВАНОВА.....
54. АНЖЕЛИНА ХРИСТОВА.....
55. ДЕСИСЛАВА ДОБРЕВА.....
56. ДЕСИСЛАВА ПОПКОЛЕВА.....
57. МАДЛЕНА ЖЕЛЕВА.....

58. МИЛЕНА ДАСКАЛОВА.....
59. ТАНЯ ОРЕШАРОВА.....
60. МАРИЯ ХРИСТОВА.....
61. СОНЯ НАЙДЕНОВА.....
62. ИВАНКА АНГЕЛОВА.....

Особено мнение по ТД 1/2020г. ОСГТК на ВКС

С Разпореждане на Председателя на ВКС от 16.01.2020 г. е образувано тълкувателно дело No 1/2020 г. по описа на Общото събрание на съдиите от Гражданска и Търговска колегии на ВКС по следния въпрос:

„ Длъжен ли е съдът служебно да следи за нищожността на правни сделки, които са от значение за решаване на правния спор, или следва да се произнесе по въпроса за нищожността само ако заинтересованата страна е направила съответно възражение за нищожност?“

За да се отговори на така поставения въпрос считам, че следва да се изходи от правилото, че съдът не следи служебно за нищожността на правни сделки, които са от значение за решаване на правния спор, освен ако нищожността не е пряко установима и не следва от съдържанието на сделката . В останалите случаи заинтересованата страна трябва да въведе възражение за нищожността и да посочи относимите доказателства , доколкото съответното основание за недействителност няма как да е известно на съда когато порочността не следва директно от сделката, поради което задължението за служебна проверка на нищожността на сделките не следва да се признае по отношение на всички основания за нищожност. При нищожност например поради липса на съгласие , на основание, невъзможен предмет и симулативност на сделката съдът не може служебно да я прогласи , без да има и съответно доказване на относимите факти и обстоятелства. В тези случаи задължението на правораздавателния орган за проверка относно нищожността на сделката при разрешаване на правния спор практически е ограничено от твърдените от страните факти по делото – съдът не може и не следва да издирва и да установява незаявиени факти от страната и да събира доказателства за такива факти, а е налице необходимост заинтересованата страна да наведе съответното възражение във връзка с конкретно твърдян порок, засягащ извършеното волеизявление. В тези хипотези съдът е компетентен да се произнесе, но само при въведено възражение за нищожност на сделката на посоченото от страната основание.

В правната доктрина възражението на ответника за нищожност на сделката, от която ищецът извежда претендираното от него право, се определя като правоизключващо възражение, с което ответникът осъществява защитата си по същество на спора. Това е едно от възможните защитни възражения срещу обстоятелствата, на които се основава искът и тогава следва да се постави въпроса дали за него важи преклузията по чл.133 ГПК. Ако се приеме, че за съда съществува задължение по свой почин да извърши проверка за нищожност на сделката по отношение на всички пороци, то и съответното възражение на ответника в тази насока не

може да бъде ограничено със срок – то може да бъде заявено за първи път и във въззивното производство и пред касационната инстанция, а ролята на преклузията по чл. 133 ГПК е да ограничава страната да прави възражения, основани на фактически твърдения, които сами по себе си изискват събирането на доказателства. Възражението за нищожност поради противоречие с императивна правна норма не съдържа в себе си твърдения за осъществени допълнителни факти и само по себе си не подлежи на доказване, а преценката за неговата основателност е резултат от аналитичната дейност на съда по прилагане на материалния закон към юридическите факти по делото. За такива възражения за нищожност, за които не е необходимо да бъдат събрани доказателства, а са в сферата на правните доводи, може да се приеме, че не се обхващат от преклузията, поради което и съдът може служебно да констатира тази нищожност.

Противоречието на сделката със закона е нарушение, което не зависи от волята на страните и спазването му е служебно задължение на съда, поради което последният следва да приложи последиците от сделката, само ако те са в съответствие с изискванията на закона. В случая е налице обективно несъответствие на сделката с норма от закона и то е видимо и става ясно от съдържанието ѝ и не е нужно страната да сочи релевантни за нищожността обстоятелства.

Именно по тази причина законодателят изрично задължава съда да следи служебно и за нищожността на неравноправните клаузи в договори с потребител - чл.7, ал.3 ГПК и чл.411, ал.2, т.3 ТПК, тъй като и в този случай следва да се приложи точно материалния закон, като се изхожда от съдържанието на клаузите на договора, а правомощието за служебно събиране на доказателства от въззивната инстанция тогава, когато това е необходимо, за да се обезпечи правилното приложение на императивна материалноправна норма, е признато изрично в т. 3 от Тълкувателно решение No 1 от 09.12.2013 г. по тълк. д. No 1/2013г., ОСГТК на ВКС.

Законът с императивна норма предписва и формата за действителност на някои сделки – нотариална, писмена с нотариална заверка на подписите, обикновена писмена форма, като само сделка, сключена в изискуемата се форма, може да породви правни последици. И в този случай също няма нужда страната да сочи порока, защото последният е „видим“. Изискването на закона е императивно и тук нищожността се установява също при извършена формална проверка.

В случай че нищожността на правната сделка остава „скрита“ за съда правораздавателният орган не следва да се счита задължен да извършва служебна проверка за прогласяването ѝ. При тези хипотези заинтересованата страна следва да релевира възражение за нищожност на сделката в срока по чл.131, ал.1 ГПК, вр. чл.133 ГПК, защитавайки се, като посочи фактите, които го обосновават, изисквайки и тяхното доказване в процеса.

С оглед на тези съображения считам, че отговорът на поставения за разглеждане въпрос би следвало да е:

Съдът не е длъжен служебно да следи за нищожността на правни сделки, които са от значение за решаване на правния спор, освен когато следва да приложи императивна правна норма и порокът следва пряко от съдържанието и формата на сделката. Във всички останали случаи съдът следва да се произнесе по въпроса за нищожността , само ако заинтересованата страна е направила съответно възражение за това.

съдия Веска Райчева
съдия Снежанка Николова

